

Izvorni znanstveni rad
Prihvaćeno: 17. siječnja 2024.
<https://doi.org/10.20901/pm.61.1.01>

Stari rascjepi i nove stranke: Analiza biračkog ponašanja na izborima 2020. u Hrvatskoj

ANDRIJA HENJAK, GORAN ČULAR

Fakultet političkih znanosti, Sveučilište u Zagrebu

Sažetak

Parlamentarni izbori 2020. godine potvrdili su dotadašnji trend pojave novih stranaka na izborima, sad uzduž cijelog političkog spektra. Koristeći anketne podatke, rad pokušava identificirati izvore izborne podrške novim strankama te utvrditi koliko se nove stranke uklapaju u tradicionalne političke rascjepove. Rad nalazi da se birači novih stranaka razlikuju od birača starih stranaka prije svega po odnosu prema načinu na koji politika funkcionira u Hrvatskoj te da dolaze iz mlađih generacija. Istovremeno, birači novih stranaka lijevice, odnosno desnice u svom su odnosu prema tradicionalnim rascjepima vrlo slični biračima starih stranaka lijevice, odnosno desnice, što ukazuje da su rascjepi temeljeni na odnosu prema povijesti, religiji i tradiciji i dalje dominantni. U drugom koraku analiza uključuje i izborne apstinente te pokazuje da su izborni apstinenti slični biračima novih stranaka u svom odnosu prema politici, ali da se od njih razlikuju po tome što su puno manje uvjereni da mogu utjecati na političke događaje.

Cljučne riječi: političke stranke, birači, rascjepi, stranačko natjecanje, participacija, Hrvatska, izbori 2020.

Uvod

Parlamentarni izbori u Hrvatskoj 2020. godine, osim što su održani u kontekstu pandemije zarazne bolesti izazvane koronavirusom (COVID-19), donijeli su novu fazu u transformaciji hrvatskog stranačkog sustava koju karakterizira pojava novih političkih stranaka na cijelom političkom spektru od lijevice do desnice i daljnje smanjenje izborne podrške strankama nastalim 1990-ih. Bitne strukturne promjene u kompetitivnoj dinamici stranačkog sustava dogodile su se kao posljedica rezultata parlamentarnih izbora održanih 2015. i 2016. godine. Tada je dominantna bipolarna dinamika stranačkog natjecanja, koja je karakterizirala hrvatski stranački sustav od

početka ovog stoljeća (Henjak, Zakošek i Čular, 2013; Jou, 2010; Zakošek i Čular, 2004; Raos, 2019; Grdešić, 2013; 2021; Henjak, 2011; 2007), zbog pojave novih stranaka dovedena u pitanje.

Na izborima 2015. i 2016. godine pojavile su se stranke koje su nastale izvan tradicionalnih političkih identiteta ljevice i desnice i koje su zauzele ili centrističku reformsku (Most) ili fundamentalno antisistemsku poziciju (Živi zid), te su na izborima ostvarile izborni rezultat koji je onemogućio bilo lijevom ili desnom bloku samostalno osiguranje parlamentarne većine i formiranje vlade. Te su stranke na izborima 2015. i 2016. godine mobilizirale prije svega mlade birače i birače koji imaju slabiju povezanost s političkim identitetima tradicionalne ljevice i desnice, kao i birače nezadovoljne postojećim modelom politike (Henjak, 2018). Na taj način se u stranačkom sustavu pojavila nova dimenzija natjecanja koja je suočila etablirane stranke ljevice i desnice s novim strankama, kritičarima političkog sustava i elita proizašlih iz 1990-ih.

Na izborima 2020. godine ti su se trendovi nastavili i postali još vidljiviji. Uključenjem u natjecanje Domovinskog pokreta (DP), Možemo! i centrističke koalicije Centar/Fokus/Stranka s imenom i prezimenom (Centar), nove stranke ušle su u parlament uzduž cijelog političkog spektra od ljevice do desnice, a ukupni udio birača koji podržavaju stranke lijevog i desnog bloka okupljene u koalicijama oko HDZ-a i SDP-a dodatno se smanjio, i to prije svega na račun stranaka lijevog bloka.¹ Iako formula vlade formirane nakon izbora 2020. godine ne predstavlja odstupanje od oblika koji je dominirao hrvatskom politikom unatrag 20 godina, činjenica je da su nakon tih izbora etablirane stranke ljevice i desnice dobile izazivače na krajnjim rubovima svoga pola, a vlada prvi put značajnu opoziciju i na svom lijevom i na svom desnom krilu.

Nedavno provedene studije biračkog ponašanja i političkih stavova u Hrvatskoj pokazuju postojanje jasnih razlika u strukturi biračke podrške novim i starim strankama (Henjak, 2017; 2018; Raos, 2020; Vuksan-Ćusa i Raos, 2021). Te studije pokazuju i da se u posljednjem desetljeću dogodila jasnija diferencijacija između birača stranaka osnovanih na početku višestranačke demokracije u Hrvatskoj, birača novih stranaka osnovanih u posljednjem desetljeću te izbornih apstinenata. Pritom birači novih stranaka i apstinenti međusobno dijele znatno kritičniji odnos prema politici u Hrvatskoj i imaju manje povjerenje u institucije (Henjak, 2017).

¹ Od 2007. do 2020. HDZ i SDP, odnosno koalicije u kojima su nastupali, izgubili su, zajedno uzevši, oko 600 000 glasova. Postotno su 2020. pali na 62,11% važećih glasova u deset izbornih jedinica, najmanje u promatranom razdoblju. Uz sve navedeno 2020. se značajno povećao i broj izbornih apstinenata, koji je prvi put prešao 50%, iako treba imati na umu da su izbori održani u vrijeme nakon prvog vala pandemije i u ljeto, odnosno da se nisu održali u normalnim okolnostima.

Istovremeno se birači novih stranaka razlikuju od izbornih apstinenata po znatno pozitivnijoj percepciji vlastite mogućnosti utjecaja na politiku (Henjak, 2017; Vuksan-Ćusa i Henjak, 2022).

Ovaj rad se naslanja na prethodne studije i istražuje je li uključenje dodatnih novih stranaka u natjecanje na izborima 2020. potvrdilo i pojačalo već uočene trendove promjene stranačkog natjecanja ili je nova stranačka ponuda, koja se od 2020. proteže duž cijelog lijevo-desnog spektra, unijela i neke nove elemente. Rad istražuje u kojoj mjeri se birači novih stranaka uklapaju u političke rascjepke koji se temelje na odnosu prema povijesti, važnosti religije u politici i definiciji nacionalnog identiteta, odnosno jesu li za njihovo biračko ponašanje važniji odnos prema politici, političkom sustavu i političkim elitama, odnos prema ekonomiji ili pak percepcija vlastite mogućnosti utjecaja na politiku. Drugo pitanje na koje rad želi odgovoriti jest što razlikuje birače novih i starih stranaka unutar lijevog, odnosno desnog pola te je li i dalje moguće stvaranje ponešto rekonstruiranih stranačkih blokova na lijevom i desnom dijelu političkog spektra, ili su razlike između starih i novih stranaka takve da će se stranačko natjecanje na duži rok konstituirati između etabliranih stranaka koje predstavljaju *status quo* i stranaka izazivača. Također, rad pokušava utvrditi po čemu se razlikuju birači novih stranaka i izborni apstinenti, odnosno koji čimbenici čine razliku između izborne participacije i izborne apstinencije.

Trendovi promjena političkog ponašanja i odnosa prema politici u Hrvatskoj

Studije koje su se posljednje desetljeće bavile analizom političkog ponašanja i stavova identificirale su nekoliko jasno vidljivih trendova iz kojih se može nazrijeti smjer razvoja hrvatske politike u idućem desetljeću. Prvi upadljiv trend koji karakterizira hrvatsku politiku u posljednjem desetljeću je jačanje skepticizma prema kvaliteti demokracije, političkim elitama i modelu politike koji prevladava u Hrvatskoj od uvođenja višestranačkog sustava (Vuksan-Ćusa, 2023; Vuksan-Ćusa i Henjak, 2022; Raos, 2020; Čular i Šalaj, 2019). Istraživanja odnosa prema politici i demokraciji nalaze ne samo da se broj nezadovoljnih građana povećava nego i da su nezadovoljstvo politikom i načinom na koji demokracija funkcionira u Hrvatskoj te nepovjerenje u institucije izrazitije koncentrirani među mlađim dobnim skupinama i među građanima koji su više izloženi ekonomskom riziku (Vuksan-Ćusa i Henjak, 2022). U sferi političkog ponašanja skepticizam prema političkim institucijama i elitama te nezadovoljstvo načinom na koji demokracija funkcionira u Hrvatskoj karakteriziraju prije svega birače novih stranaka i izborne apstinente (Raos, 2020; Henjak, 2017; Vuksan-Ćusa i Henjak, 2022).

Drugi trend koji možemo opaziti je izražena prisutnost populističkih stavova koji su snažno povezani s nepovjerenjem prema institucijama i negativnim odnosom prema političkim elitama, odnosno modelu politike koji predstavljaju (Vuksan-Ćusa,

2023; Vuksan-Ćusa i Henjak, 2022; Grbeša i Šalaj, 2018). Studije koje istražuju populizam u Hrvatskoj nalaze da su populistički stavovi rasprostranjeni među svim dobnim skupinama te da su najsnažnije povezani s nezadovoljstvom načinom na koji demokracija funkcionira, nepovjerenjem u političke institucije i političkom autoritarnošću (Vuksan-Ćusa, 2023).

Treći trend odnosi se na postupno, ali kontinuirano smanjenje izborne participacije i pojavu jasnog socioekonomskog profila izbornih apstinenata, koji uz to imaju i poseban odnos prema politici, različit od građana koji glasaju (Henjak, 2017; Raos, 2019). Izborni apstinenti su prema dosadašnjim studijama zastupljeniji među građanima mlađe dobi, izloženiji su ekonomskom riziku, slabije su politički informirani, imaju manji osjećaj osobne političke efikasnosti, odnosno negativnu percepciju vlastite mogućnosti utjecaja na politiku, manje su autoritarni i konzervativni nego prosječni birači, ali su znatno skloniji populističkim stavovima (Henjak, 2017; Raos, 2020). Tako jasan profil izbornih apstinenata ukazuje na postojanje značajnog broja građana nezadovoljnih politikom u Hrvatskoj koji istovremeno ne vjeruju da mogu utjecati na politička zbivanja. Percepcija vlastite mogućnosti utjecaja na politička zbivanja glavni je čimbenik razlikovanja izbornih apstinenata i birača novih stranaka (Henjak, 2017). Birači novih stranaka također nadprosječno pripadaju mlađim dobnim skupinama, nezadovoljni su politikom, nemaju povjerenja u demokraciju, nisu zadovoljni ekonomskim stanjem i skloni su populističkim stavovima, ali istovremeno imaju pozitivan stav o vlastitoj mogućnosti utjecanja na politiku te su informiraniji i zainteresiraniji za politiku od izbornih apstinenata (Henjak, 2017; Raos, 2020).

Četvrti trend koji opisuju studije biračkog ponašanja i stavova u Hrvatskoj izraženija je dobná diferencijacija birača novih stranaka i birača stranaka osnovanih u vrijeme uspostave višestranačkog sustava. Stranke osnovane na početku višestranačke demokracije u Hrvatskoj imaju u prosjeku znatno starije birače od novih stranaka (Henjak, 2018; Raos, 2020; Vuksan-Ćusa i Raos, 2021; Raos i Maldini, 2023). Taj nalaz sasvim je razumljiv, jer su mlađi birači socijalizirani u bitno drugačijem političkom kontekstu u kojem su pitanja državnosti i nacionalnog identiteta na kojima se temelji Republika Hrvatska uglavnom definirana, pa su time postala i manje važna, posebno za generacije koje nemaju neposredna iskustva s događajima i vremenima u kojima su se ta pitanja rješavala. Stoga su velikom dijelu mlađih birača tradicionalni identitetski rascjepi manje važni, što posljedično smanjuje vjerojatnost da će ti birači podržavati stranke koje reprezentiraju te rascjepe i koje su osnovane prije više od tri desetljeća. S druge strane, pitanja koja dominiraju hrvatskom politikom u posljednjem desetljeću, poput načina na koji funkcioniraju demokracija, političke institucije i političke elite u Hrvatskoj, odnos prema Europskoj uniji i stanje ekonomije predstavljaju dominantan okvir u kojem su svoju političku

socijalizaciju doživjeli mlađi birači, a posebno oni koji nemaju snažnu povezanost s tradicionalnim rascjepima kroz svoju socijalnu okolinu (Raos i Maldini, 2023; Vuksan-Ćusa i Raos, 2021; Henjak i Vuksan Ćusa, 2019). Stoga mlađi birači, neovisno o tome koliko su vezani uz vrijednosne i identitetske podjele, imaju dodatna i, za njihovo neposredno iskustvo, važnija pitanja kroz koja definiraju svoj odnos prema politici i političkim akterima, što će se sasvim izvjesno odraziti i na njihovo političko ponašanje.

Vrijednosni i identitetski rascjepi mobilizirani u 1990-ima i dalje imaju snagu te i dalje dijele lijevi i desni blok, odnosno stare stranke ljevice i desnice (Grdešić, 2013; 2021; Glaurdić i Vuković, 2016; Henjak, 2011; 2018; Henjak, Zakošek i Čular, 2013; Raos i Maldini, 2023). Međutim, nove stranke, čak i kad se mogu svrstati u ljevicu, odnosno desnicu po vrijednosnim i identitetskim kriterijima, imaju birače koji se po svom odnosu prema političkim institucijama, elitama i populističkoj kritici politike jasno razlikuju od birača etabliranih stranaka, te su po tome sličniji jedni drugima nego biračima starih stranaka s kojima dijele ideološke i vrijednosne stavove (Henjak, 2018; Raos, 2020).

Promjene političkih rascjepa u komparativnom kontekstu

Trendovi koji obilježavaju hrvatsku politiku u posljednjem desetljeću nipošto nisu ograničeni na Hrvatsku. Slični trendovi karakteriziraju suvremeni politički razvoj europskih zemalja i prisutni su u gotovo cijeloj Europi, iako se, s obzirom na specifičnosti u političkim ekonomijama, stranačkim sustavima i tradicionalnoj strukturi rascjepa u različitim zemljama, njihova snaga i utjecaj na stranački sustav i političko ponašanje građana mogu znatno razlikovati.

Međutim, ono što brojne studije biračkog ponašanja pronalaze kao zajedničke elemente političkog ponašanja u različitim zemljama jest da izborni apstinenti i birači novih stranaka nastalih u posljednjem desetljeću imaju sličan odnos prema politici, načinu na koji demokracija funkcionira i političkim elitama te da se po tim elementima znatno razlikuju od birača etabliranih tradicionalnih stranaka (Jung, 2017; Grönlund i Setälä, 2007; Czešnik *et al.*, 2013). No, i ovdje među biračima novih stranaka i izbornim apstinentima postoje vidljive razlike. Građani koji izlaze na izbore i glasaju za nove stranke su politički informiraniji, imaju veće povjerenje u institucije i interes za politiku te pozitivniji subjektivni osjećaj vlastite političke efikasnosti od izbornih apstinentata (Karp i Banducci, 2008; Jung, 2017; Grönlund i Setälä, 2007; Czešnik *et al.*, 2013; Goerres, 2007; Zagorski i Santana, 2021; Stanley i Czešnik, 2022). Nadalje, oni su spremniji na druge oblike političke participacije, poput referenduma, te imaju pozitivan odnos prema participativnoj demokraciji. Uz navedeno, birači novih populističkih stranaka imaju više povjerenja u druge ljude i spremniji su sudjelovati u društvenim aktivnostima i organizacijama (Allen, 2017;

Stanley i Czešnik, 2022; Zagorski i Santana, 2021; Zaslove *et al.*, 2021), dok su izborna apstinencija i slab interes za politiku, s druge strane, povezani s niskim razinama povjerenja u druge ljude i s pasivnošću u društvenim aktivnostima (Letki, 2004; Allen, 2017; Jensen i Jespersen, 2017).

U pogledu političke ponude, studije koje istražuju pojavu novih stranaka u posljednjem desetljeću, posebno u srednjoj i istočnoj Europi gdje je većinu stranačkih sustava karakterizirala izrazita nestabilnost, nalaze da su se nove stranke pojavile u kontekstu koji definira istovremena pojava ekonomskih problema, rastuće korupcije i percipirane primarne usmjerenosti političkih elita na održanje na vlasti i kontrolu javnih resursa umjesto na provođenje javnih politika usmjerenih na rješavanje ekonomskih problema i efikasno upravljanje (Hanley i Sikk, 2016; Haughton i Deegan-Krause, 2015; Engler, 2016; Pop-Eleches, 2010). Također, studije novih populističkih stranaka nalaze da su se stranke koje nastupaju kao kritičari političkog i ekonomskog *statusa quo* javile na pozicijama duž cijelog političkog spektra, podjednako na ekonomskoj i sociokulturnoj dimenziji (Engler *et al.*, 2019). Pritom treba razlikovati stranke koje se nalaze u političkom centru, odnosno antiestablišmentske reformske stranke, koje su usmjerene prije svega na reformu političkog sustava i institucija te zamjenu političkih elita, od stranaka koje u svojim porukama dovode u pitanje ekonomski i društveni *status quo* (Hanley i Sikk, 2016). Iako su u početku bile značajan akter u velikom broju europskih zemalja, njihov je značaj s vremenom oslabio, dok je usporedno s tim postupno ojačao utjecaj radikalnijih populističkih stranaka koje traže značajniju promjenu ekonomskog i političkog *statusa quo*. Pritom s vremenom sve više rastu populističke stranke na desnom dijelu političkog spektra, dok populističke stranke na lijevom dijelu slabe ili u najboljem slučaju stagniraju.

Sve te studije ukazuju na pojavu fundamentalno novog političkog rascjepa u kojem su na jednoj strani građani koji izražavaju nezadovoljstvo političkim sustavom, elitama, funkcioniranjem političkih institucija i ekonomskim stanjem te koji svoju političku podršku prenose na stranke koje su kritičari *statusa quo*, dok se na drugoj strani nalaze etabrirane stranke koje predstavljaju politički i ekonomski *status quo*. Međutim, ovdje se ne radi samo o nezadovoljstvu političkim strankama i elitama uvjetovanom korupcijom ili njihovom efikasnošću u rješavanju problema javnih politika. Podjela između birača populističkih stranaka i birača starih stranaka ima temelje u političkoj ekonomiji europskih zemalja koju karakteriziraju otvorenost tržišta rada, kapitala i roba vanjskoj konkurenciji te velika mobilnost ekonomskih resursa. To osigurava povoljniju poziciju onima koji imaju mobilni financijski kapital i obrazovanje te im omogućuje pokretljivost na tržištu rada (Iversen i Skocic, 2019; Schwartz, 2022).

Studije transformacije političkih rascjepa u europskim društvima u kontekstu napredne globalizacije i ekonomskih kriza koje su se dogodile nakon 2008. godine

ističu da su otvorena politička ekonomija i učestale krize koje je globalizirani ekonomski sustav doživio u posljednjem desetljeću proizvele jasnu diferencijaciju na one koji posjeduju resurse, koji im omogućuju prilagodbu otvorenoj ekonomiji, i one koji te resurse ne posjeduju (Iversen i Soskice, 2019; Kitschelt i Rehm, 2022; 2014; Schwander i Häusermann, 2013). Pritom su građani koji posjeduju mobilne resurse poput obrazovanja i financijskog kapitala, što im omogućuje uspješno natjecanje s jednako mobilnim pojedincima iz drugih zemalja, skloniji podržavati *status quo* i stranke koje ga reprezentiraju. S druge strane, građani bez obrazovanja i financijskog kapitala, manje prilagodljivi globaliziranoj ekonomiji i izloženi uvoznj konkurenciji iz zemalja s nižom razinom dohotka i troškova rada, skloniji su podržavati nove populističke stranke ili već postojeće stranke koje su usvojile populističke i antisistemske poruke (Kitschelt i Rehm, 2022; Elkjær i Iversen, 2020; Iversen i Soskice, 2019; Hopkin, 2020; Hopkin i Blyth, 2019).

U takvom kontekstu stranački sustavi počinju se organizirati oko društvenih skupina definiranih kroz njihov socioekonomski položaj u otvorenoj ekonomiji, odnosno kroz obrazovanje i posjedovanje neke vrste mobilnog kapitala (Kitschelt i Rehm, 2022; Gethin *et al.*, 2022). Tako se etablirane stranke centra – konzervativne, liberalne i kršćansko-demokratske – kao i zelene stranke počinju definirati kao stranke koje predstavljaju različite kombinacije društvenih skupina koje karakterizira visoka razina obrazovanja i/ili viša razina posjedovanja kapitala. Pritom stranke zelenih više reprezentiraju one s višim obrazovanjem, ali s umjerenom razinom posjedovanja kapitala, dok liberalne i konzervativne stranke više predstavljaju one s višom razinom posjedovanja kapitala (Elkjær i Iversen, 2020; Abou-Chadi i Hix, 2021). Te društvene skupine zadovoljne su društvenim i ekonomskim *statusom quo*, odnosno ne žele supstantivnu promjenu političkog i ekonomskog sustava (Iversen i Soskice, 2019). S druge strane nalaze se društvene skupine koje obilježava niska razina obrazovanja i/ili niska razina posjedovanja kapitala, odnosno dohotka. Te skupine nisu zadovoljne postojećim stanjem i stoga podržavaju stranke koje su kritičari političkog i ekonomskog *statusa quo* te traže promjenu političkih elita, institucija i načina na koji je organizirana politička ekonomija zapadnih zemalja. U tu skupinu spadale bi različite radikalne i populističke stranke ljevice i desnice.

Stranački sustavi europskih zemalja dijele se, dakle, na stranke koje podržavaju ekonomski i politički *status quo*, njegove institucije i politike, te za koje glasaju obrazovani, imućni i ekonomski mobilni birači, i na stranke koje su barem deklaratorno kritičari ekonomskog i političkog *statusa quo*, njegovih institucija i elita, a za koje glasaju manje obrazovani, siromašniji i ekonomski manje mobilni birači. Pritom se i u prvoj i drugoj skupini stranke i birači međusobno razlikuju po svojim stavovima o socijalnom liberalizmu i načinu na koji definiraju identitet i granice društva u kojem žive te prava koja njegovi članovi imaju.

Taj rascjep nije nastao odjednom, već se kroz više desetljeća polako razvija prateći promjene u političkoj ekonomiji zapadnih zemlja i manifestira se kroz sve izrazitije jačanje novih radikalnih i populističkih stranaka i na lijevoj i na desnoj. Međutim, tek su u posljednjem desetljeću nove stranke toliko ojačale da se u nekim europskim zemljama etablirane stranke lijevice i desnice više ne alterniraju u vladi, već su prisiljene na formiranje velikih koalicija ili na ulazak u koalicije s novim populističkim, odnosno radikalnim strankama.

Opisani procesi postupno proizvode stranačke sustave u kojima se s jedne strane nalazi kartel etabliranih stranaka koji kontrolira javne politike te predstavlja građane zadovoljne *statusom quo*, a s druge strane nove populističke stranke koje mobiliziraju građane nezadovoljne *statusom quo* i koje su opozicija kartelu etabliranih stranaka. Nove se stranke također sve češće nalaze na vlasti ili kao partneri u koaliciji s etabliranim strankama ili kao glavna stranka (Iversen i Soskice, 2019).

Hipoteze

Na temelju nalaza dosadašnjih istraživanja provedenih u hrvatskom kontekstu, ali i nalaza komparativnih studija koje su obuhvatile različite europske zemlje, možemo oblikovati nekoliko hipoteza o izvorima izborne podrške novim strankama, razlikama između birača starih i novih stranaka te načinu na koji se birači novih stranaka odnose prema tradicionalnim rascjepima u Hrvatskoj.

S obzirom na razlike u kontekstu u kojem su političku socijalizaciju prošli birači različitih dobnih kohorti, možemo očekivati da će za birače koji su politički socijalizirani u posljednjem desetljeću i pol važnost tradicionalnih identitetskih i vrijednosnih pitanja u javnom prostoru biti znatno manja (Raos, 2020; Vuksan-Ćusa i Raos, 2021), te stoga i da će birači koji pripadaju mlađim kohortama biti manje uklopljeni u tradicionalne rascjepe i time manje skloni podržavati tradicionalne stranke. Istovremeno će, zbog kritičnijeg odnosa prema politici, mlađi birači, držeći sve ostale karakteristike jednakima, biti skloniji podržavati novije stranke koje se postavljaju kao izazivači *statusa quo*. Također, možemo očekivati da je veća vjerojatnost da će mlađi birači biti izborni apstinenti.

H1: *Mlađi birači skloniji su podržavati nove stranke ili biti izborni apstinenti, dok su stariji birači skloniji podržavati tradicionalne stranke.*

Međutim, možemo očekivati da će u pitanjima koja definiraju političke identitete tradicionalne lijevice i desnice, poput odnosa prema povijesti, religiji i tradiciji, birači novih lijevih i novih desnih stranaka biti slični biračima tradicionalnih lijevih i desnih stranaka s kojima dijele odnos prema tradicionalnim rascjepima. Također, možemo očekivati da će se birači lijevog i desnog bloka i dalje primarno razlikovati po odnosu prema povijesti, religiji i tradiciji, odnosno identitetskim i vrijednosnim

rascjepima koji dominiraju hrvatskom politikom od uspostave višestranačkog sustava.

H2: *Birači novih stranaka ljevice i desnice će u odnosu prema tradicionalnim rascjepima biti slični biračima starih stranaka s kojima dijele ideološku poziciju.*

H2a: *Birači tradicionalnih stranaka ljevice i desnice i dalje će se primarno razlikovati po svojem odnosu prema povijesti, religiji i tradiciji.*

Socioekonomska pozicija pojedinca u komparativnom europskom kontekstu predstavlja značajan čimbenik koji utječe na podršku etabliranim i novim strankama. U Hrvatskoj je povezanost između socioekonomskih čimbenika i odnosa prema ekonomiji te biračkog ponašanja relativno slaba (Henjak i Vuksan Ćusa, 2019; Grdešić, 2022), pa stoga možemo očekivati da će značaj socioekonomskih čimbenika biti manji od ostalih varijabli, ali i da će i u hrvatskom kontekstu birači koji su izloženiji ekonomskom riziku biti skloniji podržavati stranke koje nastupaju kao kritičari *statusa quo* ili da će biti izborni apstinenti.

H3: *Birači koji su izloženi ekonomskom riziku skloniji su podržavati nove nego stare stranke ili biti izborni apstinenti.*

H4: *Birači koji raspolazu s manje ekonomskih resursa poput imovine i obrazovanja skloniji su podržavati nove stranke, odnosno biti izborni apstinenti, nego podržavati stare stranke.*

S obzirom na to da različiti pogledi na organizaciju ekonomije dosad nisu imali značajniju ulogu u definiranju političkih rascjepa i oblikovanju političkog ponašanja u Hrvatskoj te da nove stranke nisu gradile svoje političke identitete nudeći distinktivne ekonomske programe, nije logično očekivati da će različit odnos prema tržištu ili državnoj intervenciji imati značajniju ulogu u oblikovanju ponašanja birača novih stranaka ili u razlikovanju birača starih i novih stranaka (Henjak, 2007; Henjak i Vuksan Ćusa, 2019; Sorić *et al.*, 2023).

H5: *Odnos prema ulozi tržišta ili državne intervencije u ekonomiji nema značajan utjecaj na glasanje za nove u odnosu na stare stranke.*

S obzirom na rastući negativni odnos prema politici u hrvatskom sustavu, možemo očekivati da će građani koji imaju negativan odnos prema načinu na koji politika funkcionira u Hrvatskoj općenito, a posebno prema ulozi koju u hrvatskoj politici imaju etablirane stranke, biti skloniji podržavati nove stranke ili ne sudjelovati na izborima. Također možemo očekivati da će birači koji imaju kritičan odnos prema politici u Hrvatskoj biti skloniji podržavati nove stranke jer nove stranke predstavljaju kritiku *statusa quo* i političkih elita koje stoje iza njega neovisno o njihovim drugim karakteristikama. Što se tiče preferencija za konsenzusni ili polarizirani tip politike,

nije vjerojatno da će se pojaviti jasan obrazac razlika između starih i novih stranaka, odnosno možemo očekivati da ćemo birače novih stranaka naći na obje strane.

H6: *Birači koji imaju općenito negativan odnos prema politici u Hrvatskoj, političkim elitama ili političkoj polarizaciji na ljevicu i desnicu bit će skloniji podržavati nove stranke ili biti izborni apstinenti.*

Međutim, možemo očekivati da će percepcija vlastite mogućnosti utjecaja na politiku povećavati vjerojatnost da građani koji imaju kritičan odnos prema politici glasaju za nove stranke. Istovremeno, građani koji imaju negativnu percepciju vlastite političke efikasnosti bit će skloniji izbornoj apstinenciji.

H7: *Niska razina percepcije vlastite političke efikasnosti građana povezana je s većom vjerojatnošću izborne apstinencije.*

Konačno, budući da su parlamentarni izbori 2020. godine provedeni u kontekstu pandemije, možemo očekivati da će odnos prema djelovanju državnih institucija u pandemiji imati značajnu ulogu u oblikovanju biračkog ponašanja, neovisno o vjerojatnosti da je ocjena djelovanja državnih institucija u pandemiji oblikovana odnosom prema političkim strankama na vlasti. Pritom možemo očekivati i da će pozitivan odnos prema djelovanju državnih institucija biti povezan s većom vjerojatnošću glasanja za HDZ kao stranku koja je bila na vlasti u vrijeme pandemije, neovisno o drugim čimbenicima.

H8: *Pozitivan odnos prema djelovanju državnih institucija u pandemiji pozitivno utječe na vjerojatnost glasanja za HDZ.*

Podaci i varijable

Kako bi testirao te hipoteze u kontekstu parlamentarnih izbora održanih 2020. godine, rad se koristi anketom dizajniranom i provedenom u sklopu projekta JOURNALAB na Fakultetu političkih znanosti u razdoblju od rujna do prosinca 2020. godine u uvjetima pandemije.² Anketa je provedena na nacionalno reprezentativnom uzorku od 1000 ispitanika, a podaci su prikupljeni terenskom anketom koju je provela agencija IPSOS Puls.

Kako bismo dobili cjelovitu sliku biračkog ponašanja na izborima 2020. godine, provodimo dvije usporedne analize s dvije različite ovisne varijable i istim skupom neovisnih varijabli. Prva analiza uključuje samo ispitanike koji su glasali na izborima, odnosno birače šest stranaka ili koalicija koje su se natjecale na izborima 2020. godine i koje su ušle u parlament te koje imaju dovoljan broj ispitanika u uzorku za provođenje analize. Ta analiza ima za cilj utvrditi razlike u izvorima

² Projekt Istraživački novinarski laboratorij: Vjerodostojnost medija kroz kulturu eksperimenata i inovacije u redakcijama (JOURNALAB) Hrvatske zaklade za znanost, IP-2019-04-6331.

izborne podrške starih i novih stranaka te mjeru u kojoj se nove stranke uklapaju u stare rascjepa temeljene na odnosu prema povijesti, religiji i tradiciji. Druga analiza uključuje i izborne apstinente te joj je cilj utvrditi razlike između birača starih stranaka, birača novih stranaka i izbornih apstinenata.

Prva ovisna varijabla operacionalizirana je kao nominalna varijabla sa šest kategorija za šest stranaka i koalicija koje su se natjecale na izborima i koje su uspjele osvojiti parlamentarne mandate. Dvije kategorije odnose se na izbornu podršku starih strankama ili koalicijama ljevice i desnice prevođenim HDZ-om i SDP-om, a preostale četiri na podršku novim strankama nastalim neznatno prije i nakon izbora 2015. godine te uključuju Domovinski pokret, Most, Možemo! i Centar. Ispitanici koji su kao svoj izbor naveli neku drugu stranku ili koaliciju koja je samostalno izašla na izbore isključeni su iz analize, jer se u tim slučajevima radi o vrlo malom broju ispitanika koji nije dovoljan za statističku analizu.

Druga ovisna varijabla u analizi operacionalizirana je kao nominalna varijabla s tri kategorije koje uključuju birače starih stranaka, birače novih stranaka te izborne apstinente. Ta varijabla uključuje sve ispitanike, a operacionalizirana je na način da su u kategoriju birača starih stranaka uvršteni svi birači koji su kao svoju stranačku preferenciju naveli bilo koju od stranaka nastalih u devedesetim godinama prošlog stoljeća ili proizašlih iz tih stranaka. U kategoriju birača novih stranaka uključeni su birači svih stranaka nastalih nakon izbora 2011. godine, a u kategoriju izbornih apstinenata svi ispitanici koji su naveli da nisu glasali na parlamentarnim izborima 2020. godine.

Neovisne varijable korištene u analizi uključuju mjere spola, dobi, obrazovanja, imovinskog statusa, izloženosti ekonomskom riziku, religioznosti, odnosa prema povijesti, tradicionalnih odnosno liberalnih sociokulturnih vrijednosti, ekonomskog protekcijonizma, ekonomskog liberalizma, odnosa prema političkom sustavu i političkim elitama, preferencija za konsenzualni tip politike, političke efikasnosti, političke informiranosti te ocjene rada stožera za borbu protiv pandemije.

Dob je mjerena kao starost ispitanika u godinama, a spol je mjeran kao binarna varijabla u kojima vrijednost 1 označava žene, a 0 muškarce. Obrazovanje je mjereno kao najviši stupanj obrazovanja koji je ispitanik postigao i kreće se od nezavršene osnovne škole do visokog obrazovanja. Religioznost je mjerena kao odnos ispitanika prema religiji i njene vrijednosti kreću se od ateista do vjernika koji prihvaćaju sve što njihova religija naučava. Između tih dviju vrijednosti nalaze se agnostici, ispitanici koji nisu sigurni vjeruju li ili ne vjeruju te vjernici koji ne prihvaćaju sve što njihova religija naučava.

Imovinski status mjeran je kao varijabla koja mjeri posjeduje li ispitanik neku od osam kategorija imovine. Te su kategorije: kuća ili stan; vikendica; kuća, stan ili apartman za iznajmljivanje; poslovni prostor za korištenje ili iznajmljivanje; poljo-

privredno imanje ili zemljište za iznajmljivanje; dionice ili obveznice; uštedovina; mala tvrtka, OPG ili obrt. Sve čestice kodirane su na način da 1 označava posjedovanje pojedinog oblika imovine, a 0 označava suprotno. Varijabla koja mjeri imovinski status kreirana je na način da je svaka pojedina čestica standardizirana kako bi pokazala relativnu zastupljenost svake od kategorija u uzorku, a zatim su sve tako standardizirane čestice zbrojene kako bi se dobila ukupna vrijednost varijable koja mjeri imovinu za svakog ispitanika. Na taj način manje prisutni oblici imovine donose višu vrijednost za tu varijablu.

Izloženost ekonomskom riziku mjerena je kao srednja vrijednost dviju varijabli od kojih jedna mjeri izloženost riziku na tržištu rada, a druga izloženost riziku od financijske oskudice. Prva varijabla mjeri percepciju ispitanika koliko bi mu bilo teško pronaći drugi posao u idućih 12 mjeseci ako bi danas izgubio posao. Druga varijabla mjeri percepciju ispitanika koliko bi mu bilo teško, bez zaduživanja, u roku od mjesec dana podmiriti izvanredan trošak u visini od 2500 kuna (oko 330 EUR), a da pritom ne dovede u pitanje plaćanje drugih, redovnih troškova kućanstva. Korelacija između tih dviju varijabli je 0,303.

Odnos prema povijesti mjerena je kao srednja vrijednost triju varijabli koje ispituju stav ispitanika o partizanskom pokretu, NDH i jugoslavenskom socijalizmu. Sve varijable mjerene su na skali od 1 do 7, gdje krajnje vrijednosti predstavljaju suprotan odnos prema ta tri povijesna fenomena.³ Cronbachov alfa koeficijent pouzdanosti za tri čestice koje čine tu varijablu iznosi 0,734. Niže vrijednosti tako kreirane varijable označavaju pozitivniji odnos prema partizanskom pokretu i jugoslavenskom socijalizmu.

Varijabla koja mjeri odnos prema tradicionalnim vrijednostima sastoji se od četiriju čestica koje na skali od 1 do 5 mjere koliko se ispitanik slaže s važnosti poštivanja autoriteta obitelji, škole i države za društveni napredak; važnosti povratka tradiciji svog naroda; važnosti poštivanja kršćanskih moralnih vrijednosti za napredak društva; te važnosti etničke i vjerske homogenosti za stabilnost društva.⁴ Varijabla je kreirana kao srednja vrijednost tih četiriju čestica, a više vrijednosti ozna-

³ Varijabla koja mjeri odnos prema partizanskom pokretu ima vrijednosti od 1) Partizanski pokret je predstavljao širok narodni otpor fašizmu i nacizmu do 7) Partizanski pokret su činili isključivo komunisti koji su se prije svega borili za uspostavu komunističke diktature. Varijabla koja mjeri odnos prema NDH ima vrijednosti od 1) NDH je bila zločinačka država i sramota za hrvatski narod do 7) NDH je, bez obzira na sve, bila hrvatska država za koju su se trebali boriti svi Hrvati. Odnos prema jugoslavenskom socijalizmu mjerena je varijablom koja ima vrijednosti od 1) Jugoslavenski socijalizam je usprkos jednostranačju omogućio ekonomski razvoj i visok životni standard u Hrvatskoj do 7) Jugoslavenski socijalizam bio je nasilna diktatura koja je odgovorna za zaostajanje Hrvatske u odnosu na zapadnu Europu.

⁴ U tu varijablu uključene su ove četiri čestice: 1) Nema društvenog napretka bez poštivanja autoriteta u obitelji, školi i državi; 2) Treba se vratiti tradiciji i izvornim vrijednostima svog naroda;

čavaju podršku tradicionalnim vrijednostima. Cronbachova alfa za četiri čestice te varijable iznosi 0,737.

Varijabla koja mjeri ekonomski liberalne stavove kreirana je kao srednja vrijednost triju čestica koje mjere koliko se ispitanik slaže s potrebom smanjenja proračunske potrošnje iako bi to značilo smanjenje socijalnih prava; s pravom tvrtki da slobodno otpuštaju zaposlenike ako to traži njihovo poslovanje; i s potrebom privatizacije državnih tvrtki jer država ne može njima uspješno upravljati. Svaka čestica mjerena je skalom od pet vrijednosti koje se kreću od potpunog neslaganja do potpunog slaganja, a više vrijednosti označavaju višu razinu podrške ekonomski liberalnim stavovima. Cronbachov alfa koeficijent pouzdanosti čestica koje čine tu varijablu iznosi 0,481. Sve varijable čine jedan faktor u faktorskoj analizi, a korelacija između čestica kreće se od 0,183 do 0,305.

Varijabla koja mjeri odnos prema ekonomskom protekcionizmu mjerena je kao srednja vrijednost pet čestica koje mjere koliko se ispitanik slaže da bi država trebala svim nezaposlenim građanima osigurati naknade za nezaposlene dovoljne za pokrivanje osnovnih životnih potreba; da bi država trebala ograničiti pravo bankama da same određuju kamatnu stopu za kredite građanima; da bi država trebala više oporezivati imovinu i dohodak bogatih pojedinaca; da bi država trebala smanjiti poreze kako bi omogućila poduzetnicima da bolje posluju, čak i ako to znači manje prihoda u državnom proračunu; te da bi država trebala ograničiti ulazak stranih tvrtki na hrvatsko tržište radi zaštite domaćih tvrtki. Sve te varijable u faktorskoj analizi čine jedan faktor, a sadržajno oblikuju podršku redistribuciji dohotka, zaštiti građana od tržišnih rizika te zaštiti građana od stranih korporacija i predatorske države. Cronbachova alfa za čestice koje čine tu varijablu iznosi 0,467, a korelacija između čestica uključenih u varijablu kreće se od 0,098 do 0,196. Više vrijednosti te varijable označavaju višu razinu podrške ekonomskom protekcionizmu.

Varijabla koja mjeri odnos prema političkom sustavu i elitama sastoji se od šest čestica koje mjere dva suprotstavljena stava na skali od 1 do 7. Te čestice mjere percepciju responzivnosti političke elite u Hrvatskoj prema građanima; važnost volje većine u demokraciji nasuprot zaštiti manjina; ulogu referendumu nasuprot parlamentu u donošenju odluka; percepciju uloge duopola SDP-a i HDZ-a u hrvatskoj politici; percepciju uloge novih stranaka nasuprot starima u političkom sustavu; percepciju mogućnosti ostvarenja političke promjene kroz institucije.⁵ Cronbachov

3) Hrvatskoj bi bilo bolje kad bi svi građani slijedili kršćanske moralne vrijednosti; 4) Države u kojima u velikoj većini živi samo jedna nacija i vjera stabilnije su od država s više nacija i vjera.

⁵ Čestica koja mjeri percepciju responzivnosti političke elite ima vrijednosti od 1) Politička elita u Hrvatskoj uopće ne brine o interesima građana do 7) U Hrvatskoj se političari dodvoravaju građanima i odgovaraju na potrebe javnosti. Čestica koja mjeri ulogu volje većine u demokraciji ima vrijednosti od 1) U demokraciji je najvažnija volja većine naroda do 7) Demokracija treba

alpha indeks pouzdanosti šest čestica koje čine tu varijablu iznosi 0,755. Tako kreirana varijabla mjeri odnos ispitanika prema politici u Hrvatskoj, odnosno razlikuje ispitanike koji vjeruju da je političkom sustavu potrebna sustavna promjena od ispitanika koji prihvaćaju postojeći model politike. Više vrijednosti te varijable označavaju ispitanike koji vjeruju da je političkom sustavu potrebna sustavna promjena.

Iduća varijabla mjeri preferencije ispitanika za konsensualni nasuprot polariziranom tipu politike. Ta varijabla mjeri odnos ispitanika prema tipu politike u kojem dominira polarizacija oko političkih simbola i identiteta ljevice i desnice i sastoji se od četiriju čestica koje mjere odnos prema ulozi Drugog svjetskog rata u javnom prostoru, prozivanju političkih suparnika za manjak domoljublja, odgovornosti HDZ-a i SDP-a za probleme u hrvatskom društvu te suradnji između stranaka ljevice i desnice u parlamentu.⁶ Varijabla je mjerena kao srednja vrijednost četiriju čestica koje imaju Cronbachov alfa koeficijent pouzdanosti od 0,687. Više vrijednosti te varijable označavaju negativan odnos prema političkoj polarizaciji.

Varijabla koja mjeri političku efikasnost sastoji se od dviju čestica koje se standardno koriste kao mjera političke efikasnosti (Karp i Banducci, 2008). Jedna čestica mjeri stav ispitanika o tome koliko je važno tko je na vlasti, druga mjeri stav ispitanika o tome može li glasanje utjecati na događanja u zemlji. Varijabla je kreirana kao srednja vrijednost tih dviju čestica, a njihova međusobna korelacija je 0,714.⁷

štiti prava i interese različitih manjina od volje većine. Čestica koja mjeri važnost referenduma ili parlamenta u donošenju odluka ima vrijednosti od 1) Više bi odluka morao donositi narod direktno, pomoću referenduma, do 7) Najbolje je da važne odluke donose izabrani predstavnici u parlamentu. Čestica koja mjeri percepciju stranačkog duopola u Hrvatskoj ima vrijednosti od 1) Dugogodišnji duopol HDZ-a i SDP-a upropastio je Hrvatsku do 7) HDZ i SDP su najzaslužniji za političku stabilnost u Hrvatskoj. Čestica koja mjeri odnos prema novim strankama ima vrijednosti od 1) Jedino nove stranke mogu napraviti neke pomake u Hrvatskoj do 7) Uvijek više vjerujem prokušanim strankama nego ovim novima. Čestica koja mjeri percepciju ostvarenja političke promjene kroz političke institucije ima vrijednosti od 1) Hrvatske su institucije potpuno korumpirane, prava promjena može doći samo iz naroda do 7) Djelovanje izvan postojećih institucija odvelo bi državu u kaos.

⁶ Uključene su ove čestice, mjerene na skali od 1 do 5: 1) Spominjanje događaja iz Drugog svjetskog rata je štetno jer odvraća pažnju građana od važnih problema s kojima se Hrvatska danas susreće; 2) Prozivanje političkih suparnika za manjak domoljublja stvara opasne podjele u društvu; 3) Problemi s kojima se hrvatsko društvo danas susreće posljedica su politika za koje su podjednako odgovorni HDZ i SDP; 4) Političke stranke ljevice i desnice u Hrvatskoj trebaju se natjecati na izborima, ali u parlamentu trebaju surađivati i tražiti kompromise.

⁷ Čestice su: 1) Neki kažu da uopće nije važno tko je na vlasti. Drugi kažu da je jako važno tko je na vlasti. Koristeći ljestvicu na ovoj kartici, gdje JEDAN znači da uopće nije važno tko je na vlasti, a PET da je jako važno tko je na vlasti, kamo biste sebe stavili? i 2) Neki kažu da to za koga ljudi glasuju nimalo ne utječe na događanja u zemlji. Drugi kažu da to za koga ljudi glasuju može jako utjecati na događanja u zemlji. Koristeći sljedeću ljestvicu, gdje JEDAN znači da gla-

Varijabla koja mjeri odnos prema demokraciji mjerena je česticom koja pita ispitanika slaže li se da ponekad demokracija teško funkcionira i da su nam potrebni jaki vođe ili misli da je demokracija uvijek najbolje rješenje. Varijabla je kodirana na način da viša vrijednost označava stav da je demokracija uvijek najbolje rješenje.

Politička informiranost mjerena je s pet čestica koje provjeravaju razinu informiranosti o politici i koje nude višestruke odgovore na pitanja tko je na čelu Europske komisije, tko je ministar financija RH, koja je institucija zadužena za vođenje monetarne politike u RH, koje je najviše sudsko tijelo u RH te kolika je cijena glavnih dnevnih novina u RH. Varijabla je kreirana standardizacijom pojedinačnih čestica te zbrajanjem njihovih vrijednosti. Na taj način odgovori su rangirani tako da pitanja na koja je točno odgovorio manji broj ispitanika imaju veću vrijednost koja reflektira njihovu zastupljenost u ukupnoj distribuciji.

Posljednja varijabla u analizi mjeri odnos prema stožeru civilne zaštite i sastoji se od šest čestica koje na skali od 1 do 7 mjere odnos ispitanika prema različitim aspektima rada stožera civilne zaštite i mjerama koje je donosio. Uključene čestice mjere percepciju ispitanika o političkim ili zdravstvenim kriterijima donošenja mjera, pravovremenosti, obuhvatnosti i neophodnosti mjera, zatim o zakonitosti i ustavnosti mjera te konačno o pozitivnoj ili negativnoj ulozi stožera civilne zaštite.⁸ Varijabla je kreirana kao srednja vrijednost tih šest čestica, a više vrijednosti označavaju pozitivnu percepciju uloge stožera. Cronbachova alfa tako kreirane varijable je 0,842.

S obzirom na razinu mjerenja obiju ovisnih varijabli, analiza podataka provedena je korištenjem multinominalne logističke regresije.

sovanje nimalo ne utječe na događanja u zemlji, a PET da glasovanje može jako utjecati na ono što se događa u zemlji, kamo biste sebe stavili?

⁸ Čestica koja mjeri kriterije za donošenje odluka stožera kreće se od 1) Stožer se u donošenju mjera vodio prije svega zdravstvenim kriterijima do 7) Stožer se u donošenju mjera vodio prije svega političkim kriterijima; čestica koja mjeri pravovremenost donošenja epidemioloških mjera kreće se od 1) Stožer je epidemiološke mjere donosio pravovremeno do 7) Stožer je često kasnio s donošenjem mjera; varijabla koja mjeri obuhvatnost mjera kreće se od 1) Mjere koje je stožer donosio cjelovite su i sveobuhvatne do 7) Mjere koje je stožer donosio često su nepotpune i kontradiktorne; čestica koja mjeri zakonitost odluka kreće se od 1) Mjere koje je stožer donosio u skladu su s ustavom i zakonima do 7) Mjere koje je stožer donosio često su u suprotnosti s ustavom i zakonima; čestica koja mjeri nužnost mjera kreće se od 1) Mjere koje je stožer donosio nužne su za zaustavljanje epidemije do 7) Mjere koje je stožer donosio nepotrebne su i pretjerane; čestica koja evaluira ulogu stožera kreće se od 1) Stožer je odigrao pozitivnu ulogu u prvim mjesecima epidemije do 7) Stožer je odigrao negativnu ulogu u prvim mjesecima epidemije.

Rezultati

Rezultati multinominalne logističke regresije koja uspoređuje birače šest stranaka na parlamentarnim izborima 2020. godine prikazani su u Tablici 1.

Regresija prikazana u Tablici 1 pokazuje tri značajna nalaza. Prvi je da se birači novih stranaka najviše razlikuju od birača starih stranaka po svojem odnosu prema političkim elitama i načinu na koji funkcionira politički sustav u Hrvatskoj. Birači novih stranaka znatno su kritičniji prema političkim elitama i modelu politike koji je karakterizirao Hrvatsku u desetljećima nakon neovisnosti. Drugi je nalaz da su birači novih stranaka značajno mlađi od birača starih stranaka. Treći je nalaz da su tradicionalni rascjepi, temeljeni na odnosu prema povijesti te ulozi religije i tradicije u javnom životu, i dalje značajni za objašnjavanje razlika između stranaka lijevice i desnice, neovisno o tome radi li se o starim ili novim strankama.

Supstantivni učinci pojedinačnih varijabli korištenih u analizi prikazani su na način da su na temelju rezultata multinominalne logističke regresije izračunate vjerojatnosti glasanja za svaku od stranaka za svaku od vrijednosti neovisne varijable.

Tablica 1. Rezultati multinominalne logističke regresije s biračkim ponašanjem na parlamentarnim izborima 2020. kao ovisnom varijablom (glas za HDZ je referentna kategorija u analizi)

	SDP	DP	Most	Možemo!	Centar/ Fokus
Spol (žene = 1)	0,773** (0,325)	-0,293 (0,425)	0,282 (0,514)	0,605 (0,492)	-0,219 (0,573)
Dob	0,014 (0,012)	-0,041*** (0,015)	-0,038** (0,018)	-0,023 (0,017)	0,005 (0,015)
Obrazovanje	-0,084 (0,132)	-0,057 (0,198)	0,179 (0,216)	0,584*** (0,187)	0,797*** (0,174)
Imovina	0,083 (0,043)	-0,039 (0,051)	0,025 (0,051)	0,103 (0,052)	0,063 (0,054)
Privatni sektor (privatni sektor = 1)	0,596 (0,328)	0,442 (0,436)	-0,141 (0,465)	0,790 (0,442)	1,206** (0,477)
Ekonomski rizik	-0,210 (0,148)	0,010 (0,185)	-0,414 (0,244)	-0,047 (0,179)	-0,086 (0,244)
Ekonomski protekcionizam	0,675** (0,296)	0,766** (0,371)	-0,046 (0,365)	1,226*** (0,387)	0,232 (0,393)

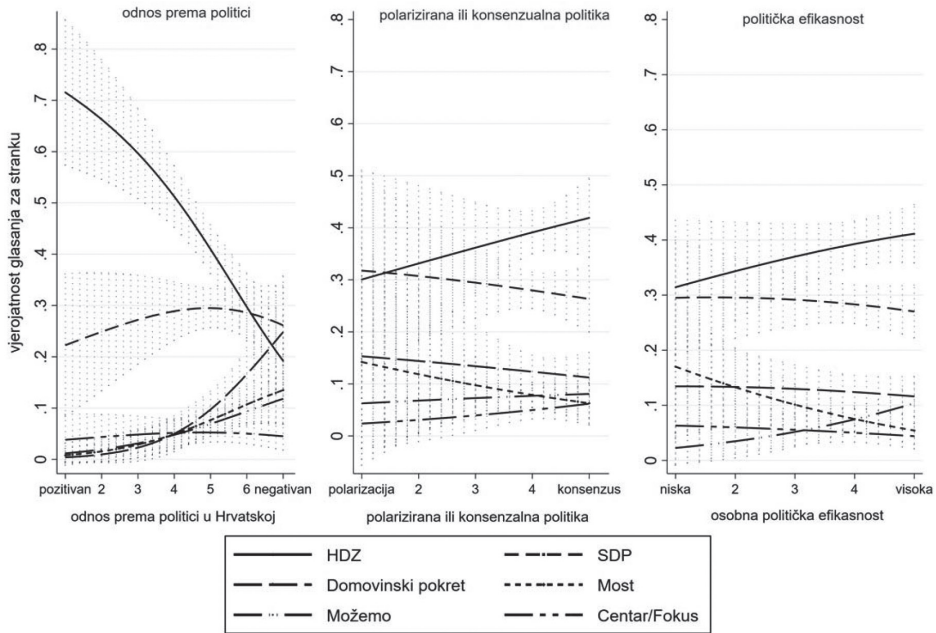
Ekonomski liberalizam	0,019 (0,187)	0,257 (0,269)	0,415 (0,270)	0,022 (0,292)	-0,186 (0,267)
Religioznost	-0,699*** (0,166)	0,409 (0,362)	0,241 (0,231)	-0,483** (0,203)	-0,611*** (0,213)
Podrška tradicionalnim vrijednostima	-0,517*** (0,198)	0,595 (0,321)	0,604 (0,347)	-1,057*** (0,237)	-0,580 (0,389)
Odnos prema povijesti	-0,758*** (0,122)	0,195 (0,146)	-0,154 (0,154)	-0,308** (0,145)	-0,492** (0,197)
Odnos prema politici	0,318 (0,162)	1,013*** (0,256)	0,792*** (0,205)	0,760*** (0,215)	0,380 (0,197)
Podrška konsenzusnoj politici	-0,256 (0,262)	-0,192 (0,368)	-0,395 (0,363)	-0,041 (0,369)	0,112 (0,426)
Politička efikasnost	-0,084 (0,141)	-0,122 (0,185)	-0,422** (0,203)	0,332 (0,237)	-0,169 (0,245)
Demokracija ili vođe	-0,133 (0,165)	-0,267 (0,240)	0,122 (0,241)	-0,345 (0,217)	-0,036 (0,280)
Ocjena rada stožera civilne zaštite	-0,329*** (0,118)	-0,142 (0,155)	-0,312** (0,155)	-0,439** (0,174)	-0,719*** (0,162)
Politička informiranost	0,050 (0,061)	-0,005 (0,089)	0,025 (0,080)	0,005 (0,096)	-0,121 (0,095)
Konstanta	4,402** (2,082)	-10,310*** (3,408)	-2,888 (3,035)	-5,162 (3,693)	0,927 (2,448)
Broj slučajeva	517				
Waldov $\chi^2(85)$	335,12				
$P > \chi^2$	0,000				
Pseudo R^2	0,313				

** $P < 0,05$, *** $p < 0,01$

Slika 1 pokazuje vjerojatnosti glasanja za svaku od stranaka na različitim razinama varijabli koje mjere odnos prema politici u Hrvatskoj, percepciju osobne političke efikasnosti te preferenciju za polariziranu ili konsenzusnu politiku.

Vjerojatnost glasanja za nove stranke poput Domovinskog pokreta, Mosta i Možemo! izrazito raste kako odnos prema političkim elitama i modelu politike koji prevladava u Hrvatskoj postaje negativniji. Pritom je učinak nezadovoljstva politikom najizraženiji kod birača Domovinskog pokreta – vjerojatnost glasanja za tu stranku raste od gotovo beznačajne do oko 25% kako odnos prema politici postaje

Slika 1. Vjerojatnost glasanja za stranku i odnos prema politici

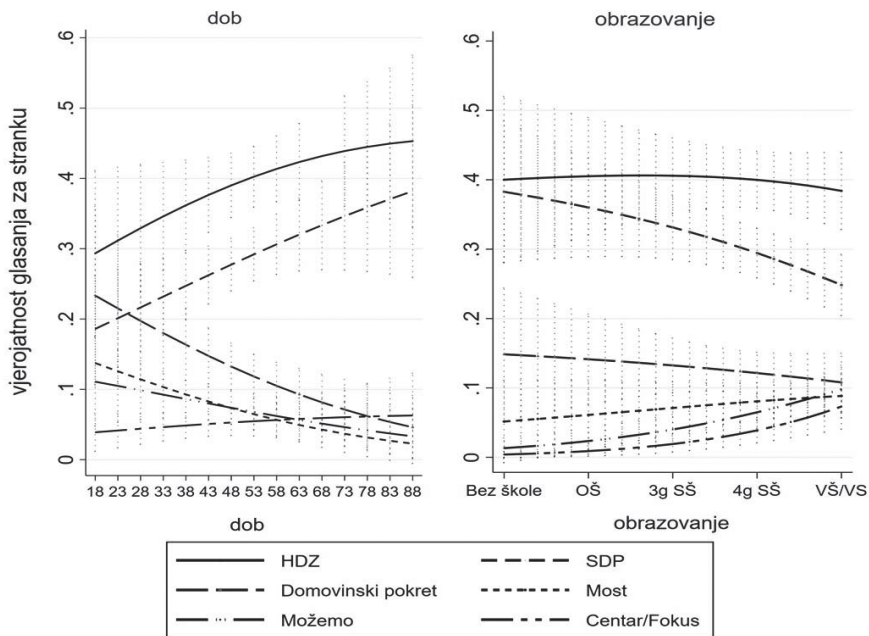

negativniji. Ta varijabla ima sličan učinak i na vjerojatnost glasanja za Most i Možemo! – vjerojatnost glasanja za te dvije stranke raste od gotovo nezamjetne do iznad 10% usporedno s povećanjem nezadovoljstva politikom u Hrvatskoj. Istovremeno, vjerojatnost glasanja za HDZ smanjuje se gotovo četiri puta kako se povećava razina nezadovoljstva politikom i političkim elitama u Hrvatskoj. Ta varijabla pak nema znatan učinak na vjerojatnost glasanja za SDP te za stranke Centra.

Učinak varijable koja mjeri preferencije za manje polarizirani tip politike u kojem konsenzusni elementi imaju važniju ulogu znatno je manje izražen od varijable koja mjeri odnos ispitanika prema politici. Ipak, možemo vidjeti da su više razine preferencija za konsenzusni tip politike povezane s većom vjerojatnosti glasanja za HDZ, koja raste za četvrtinu.

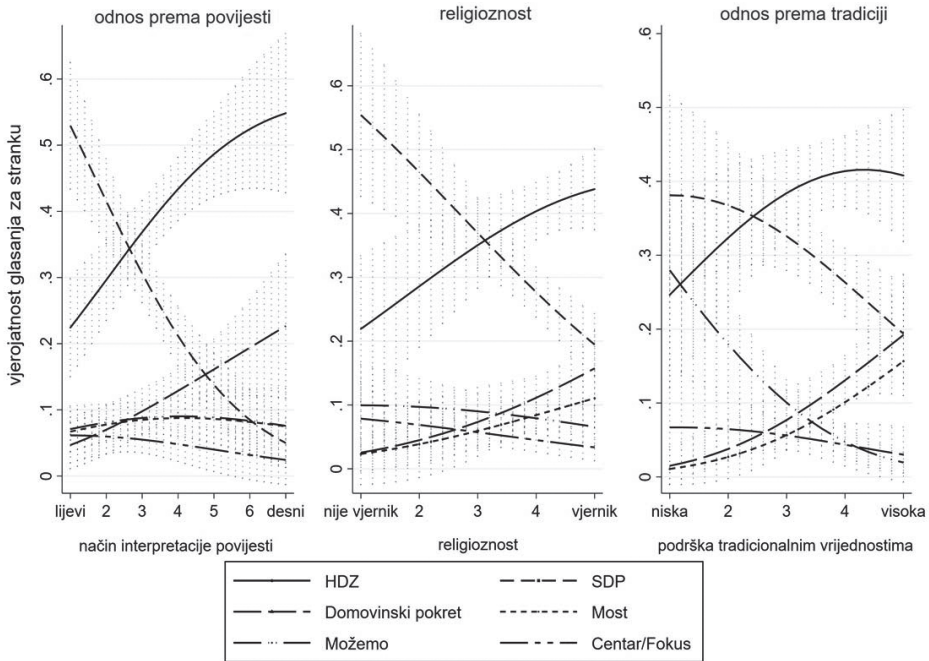
Slično možemo vidjeti i kod birača Možemo! te birača stranaka Centra, gdje je promjena u vjerojatnosti glasanja relativno gledano čak i veća. Suprotan učinak te varijable možemo primijetiti kod birača SDP-a, Domovinskog pokreta i Mosta, pri čemu ta varijabla relativno najveći učinak ima kod birača Mosta, za koje se vjerojatnost glasanja za stranku prepolovi kako ispitanik postaje skloniji konsenzusnom tipu politike, što pokazuje da su birači Mosta skloniji većoj polarizaciji u politici.

Slika 2. Vjerojatnost glasanja za stranku i dob i obrazovanje

Kod varijable koja mjeri političku efikasnost možemo primijetiti da se vjerojatnost glasanja za Most smanjuje za gotovo dvije trećine kako se percepcija osobne političke efikasnosti povećava, odnosno da za Most više glasaju birači koji misle da ne mogu utjecati na politiku. S druge strane, obrnuti odnos možemo vidjeti kod birača HDZ-a i Možemo!, gdje se vjerojatnost glasanja za te stranke povećava kako raste ispitanikova percepcija osobne političke efikasnosti. Pritom se kod birača HDZ-a vjerojatnost glasanja za stranku povećava za četvrtinu, a kod birača Možemo! i do četiri puta. Kod ostalih stranaka promjena percepcije vlastite političke efikasnosti ne proizvodi znatniju promjenu u vjerojatnosti glasanja njihovih birača.

Slika 2 pokazuje da u skladu s očekivanjima postoje znatne dobne razlike između birača starih i novih stranaka. Vjerojatnost glasanja za Domovinski pokret, Most i Možemo! znatno je niža kod starijih ispitanika, pri čemu je učinak dobi najizraženiji kod Domovinskog pokreta, a donekle je slabiji kod birača Mosta i Možemo!. Istovremeno, vjerojatnost glasanja za SDP i HDZ povećava se kako raste dob ispitanika od najniže do najviše vrijednosti u uzorku, i to u slučaju SDP-a dvostruko, a u slučaju HDZ-a za jednu trećinu. Vjerojatnost glasanja za Centar također se povećava kako raste dob ispitanika, ali učinak dobi na vjerojatnost glasanja za te stranke znatno je slabiji nego kod ostalih stranaka.

Slika 3. Vjerojatnost glasanja za stranku i odnos prema povijesti, tradiciji i religiji

Utjecaj obrazovanja na biračko ponašanje znatno je manje izražen. Kod HDZ-a i Domovinskog pokreta obrazovanje ne utječe bitno na vjerojatnost glasanja za stranku. Kod SDP-a promjena od najniže do najviše vrijednosti obrazovanja smanjuje vjerojatnost glasanja za stranku za više od jedne trećine, dok se vjerojatnost glasanja za Možemo!, Most i Centar znatno povećava.

Što se tradicionalnih rascjepa tiče, analiza potvrđuje očekivanja da će se birači starih stranaka i dalje primarno razlikovati prema tradicionalnim rascjepima temeljenim na odnosu prema povijesti i ulozi religije i tradicije u društvu, te da će se birači novih stranaka uklopiti u te rascjepe.

Slika 3 pokazuje da je vjerojatnost glasanja za HDZ i SDP izrazito ovisna o odnosu ispitanika prema povijesti, religiji i ulozi tradicionalnih vrijednosti u društvu. Istovremeno možemo vidjeti i da se birači novih stranaka u znatnoj mjeri uklapaju u postojeće rascjepe, odnosno da su birači Mosta i Domovinskog pokreta u odnosu prema povijesti, religiji i tradiciji u nekim elementima sličniji biračima HDZ-a, dok su birači Možemo! sličniji biračima SDP-a. Ipak, treba reći da učinak tih varijabli nije jednako konzistentan i izražen kao u slučaju SDP-a i HDZ-a. Tako se vjerojatnost glasanja za Domovinski pokret povećava gotovo četiri puta kako se ispitanik

pomiče prema desno u načinu na koji interpretira povijest, ali za ostale nove stranke ne vidimo usporedive učinke te varijable. U slučaju Mosta i Možemo! čak možemo vidjeti da je povezanost odnosa prema povijesti i vjerojatnosti glasanja za te stranke gotovo identična i da gotovo ne varira kako se odnos prema povijesti mijenja.

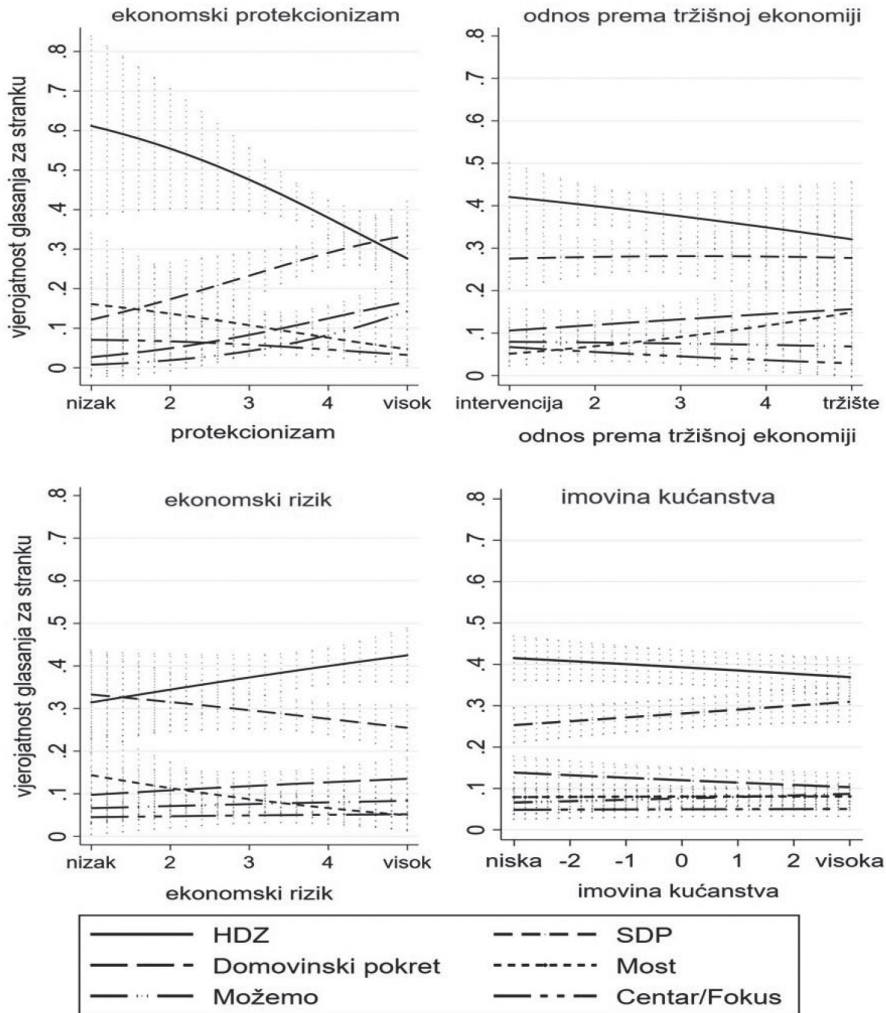
S druge strane, religioznost je značajno povezana s vjerojatnošću glasanja za Most i Domovinski pokret, a manje s vjerojatnošću glasanja za Možemo! i Centar. Pritom je kod novih stranaka učinak religioznosti najizraženiji kod birača Domovinskog pokreta, a nešto manje kod birača Mosta. U slučaju Možemo! i Centra veća religioznost ispitanika donosi manju vjerojatnost glasanja za te stranke, ali je učinak te varijable bitno slabiji nego u slučaju Domovinskog pokreta i Mosta.

Treća varijabla, koja mjeri podršku tradicionalnim vrijednostima, izrazito je jako povezana s vjerojatnošću glasanja za Domovinski pokret i Most, a u obrnutom smjeru i za Možemo!, dok je manje povezana s vjerojatnošću glasanja za Centar.

Ukupna slika koju proizlazi iz rezultata za te tri varijable jest da birači Domovinskog pokreta imaju najjasniji identitet u odnosu na tradicionalne rascjepa i da su im podjednako važni odnos prema povijesti, religiji i tradicionalnim vrijednostima. S druge strane, kod birača Mosta i Možemo! odnos prema povijesti ne utječe značajno na njihovo biračko ponašanje, ali odnos prema tradicionalnim vrijednostima te u slučaju Mosta i odnos prema religiji uklapa birače tih stranaka u političke identitete ljevice i desnice. Nadalje, što nije bio slučaj u dosadašnjim analizama, možemo primijetiti da vjerojatnost glasanja za HDZ pomalo opada kako se ispitanik pomiče prema krajnjoj vrijednosti na tradicionalnom polu, što opet može značiti da se u nekim aspektima biračko tijelo HDZ-a ponešto pomaklo prema centru i da je to otvorilo prostor na desnici za stranke poput Domovinskog pokreta.

Pretpostavka da će ekonomski čimbenici imati značajnu ulogu u definiranju biračke podrške novim strankama općenito nije potvrđena u ovoj analizi, iako postoje izuzeci vezani uz pojedine stranke. Ukupno gledano, iz varijabli prikazanih na Slici 4 možemo zaključiti da ekonomske varijable igraju konzistentno relevantnu ulogu samo u slučaju Mosta. Vjerojatnost glasanja za Most povećava se kako se ispitanik kreće prema protržišnim ekonomskim pozicijama, odnosno slabi kako se ispitanik pomiče prema protekcionističkim pozicijama. Istovremeno, vjerojatnost glasanja za Most smanjuje se kako se povećava izloženost ispitanika ekonomskom riziku. Također, možemo vidjeti da se vjerojatnost glasanja za Možemo! i Domovinski pokret povećava kako rastu preferencije za ekonomski protekcionizam. Što se tiče utjecaja odnosa prema tržištu, izloženosti ekonomskom riziku i imovini kućanstva na biračko ponašanje, Slika 4 pokazuje da nema jasnog obrasca utjecaja tih varijabli na podršku starim i novim strankama, odnosno da nisu ispunjena očekivanja da će birači novih stranaka vjerojatnije biti izloženi ekonomskom riziku te skloniji protekcionističkim pozicijama.

Slika 4. Vjerojatnost glasanja za stranku i odnos prema ekonomiji

Posljednja varijabla, koja u ovoj analizi primarno služi kao kontrolna varijabla za potencijalni učinak koji na izbore može imati pandemija, odnosno mjere koje su uvedene, te odnos koji su građani imali prema tim mjerama, pokazuje očekivane rezultate. Pozitivan odnos prema radu stožera civilne zaštite, koji je bio glavno tijelo koje je donosilo protuepidemijske mjere, najviše je povezan s podrškom HDZ-u. Birači svih ostalih stranaka, osim birača Domovinskog pokreta, imaju značajno negativniju ocjenu rada stožera civilne zaštite od birača HDZ-a.

Rezultati drugog segmenta analize, odnosno logističke regresije koja uspoređuje birače starih stranaka, birače novih stranaka i izborne apstinente prikazani su u Tablici 2.

Analiza prikazana u Tablici 2 pokazuje tri supstantivno značajna nalaza. Prvi je da su birači novih stranaka i izborni apstinenti značajno mlađi od birača starih stranaka. Drugi je da birači novih stranaka i izborni apstinenti imaju značajno negativniji odnos prema modelu politike koji prevladava u Hrvatskoj nego birači starih stranaka. Treći je da su birači novih stranaka obrazovaniji i politički informiraniji od izbornih apstinenata te da imaju znatno višu razinu percepcije osobne političke efikasnosti, odnosno pozitivnije gledaju na vlastitu mogućnost utjecanja na politiku, dok izborni apstinenti ne vjeruju da mogu utjecati na politiku i slabije su informirani. Ti rezultati vrlo su slični rezultatima ranijih analiza (Henjak, 2018) provedenih na podacima prikupljenim za parlamentarne izbore 2015. i 2016. godine.

Tablica 2. Rezultati multinominalne logističke regresije s biračima starih i novih stranaka te apstinentima kao ovisnom varijablom (glas za stare stranke je referentna kategorija u analizi)

	Nove	Apstinenti
Spol (žene = 1)	-0,329 (0,254)	0,364 (0,210)
Dob	-0,029*** (0,008)	-0,036*** (0,007)
Obrazovanje	0,299** (0,117)	-0,118 (0,099)
Imovina	0,000 (0,027)	-0,037 (0,025)
Privatni sektor (privatni sektor = 1)	0,081 (0,252)	0,060 (0,206)
Ekonomski rizik	-0,043 (0,120)	-0,008 (0,093)
Ekonomski protekcionizam	0,141 (0,196)	-0,134 (0,165)
Ekonomski liberalizam	0,116 (0,141)	-0,056 (0,119)
Religioznost	0,159 (0,117)	-0,115 (0,105)

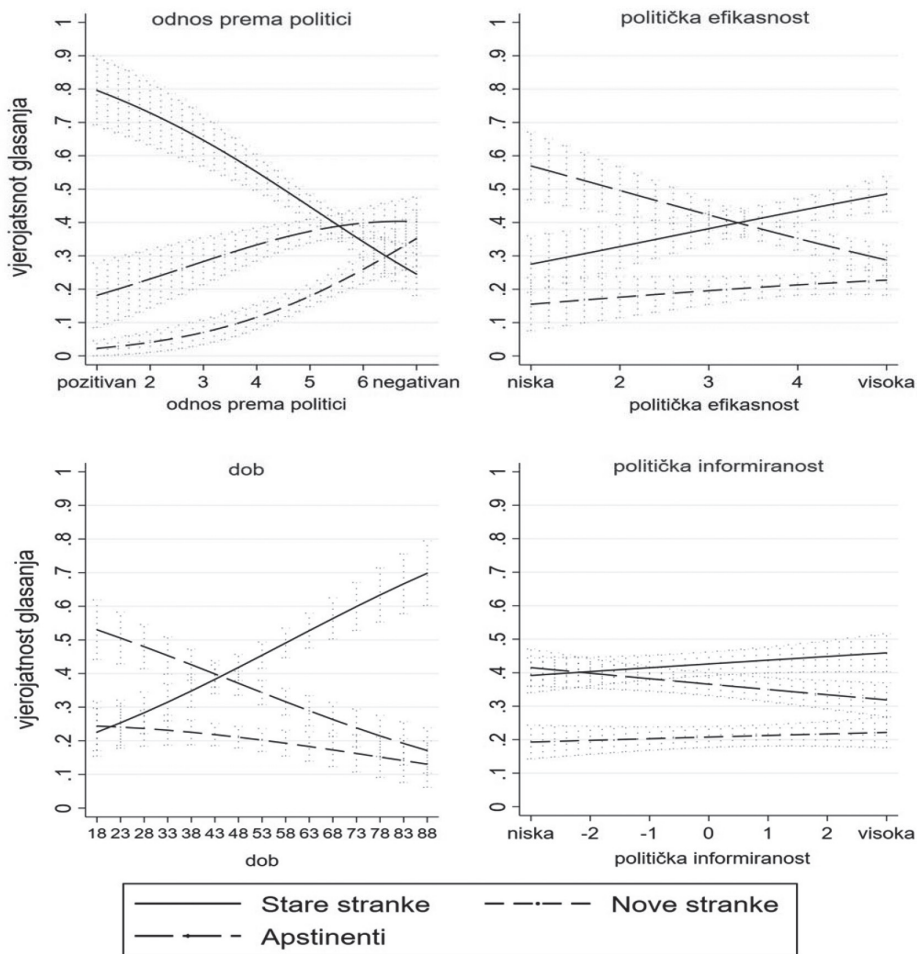
Podrška tradicionalnim vrijednostima	0,158 (0,164)	0,052 (0,150)
Odnos prema povijesti	0,159 (0,100)	0,169** (0,083)
Odnos prema politici	0,715*** (0,127)	0,391*** (0,095)
Podrška konsenzusnoj politici	-0,169 (0,191)	-0,076 (0,158)
Politička efikasnost	-0,071 (0,121)	-0,361*** (0,086)
Demokracija ili vođe	-0,022 (0,136)	-0,073 (0,106)
Ocjena rada stožera civilne zaštite	-0,128 (0,098)	-0,097 (0,074)
Politička informiranost	-0,009 (0,049)	-0,084** (0,038)
Konstanta	-4,765*** (1,630)	2,003 (1,328)
Broj slučajeva	1009	
Waldov χ^2 (85)	182,27	
P > χ^2	0,000	
Pseudo R ²	0,1563	

** P < 0,05, *** p < 0,01

Slika 5 pokazuje koliko je velik supstantivni učinak varijabli koje mjere odnos ispitanika prema politici, percepciju osobne političke efikasnosti, dob ispitanika i političku informiranost ispitanika. Odnos prema politici i dob imaju najveći učinak na ovisnu varijablu u ovoj analizi. Vjerojatnost glasanja za stare stranke smanjuje se gotovo tri puta kako se povećava nezadovoljstvo ispitanika politikom u Hrvatskoj. Istovremeno, vjerojatnost glasanja za nove stranke povećava se od gotovo nezamjetne razine do iznad 30%, a vjerojatnost da će ispitanik biti izborni apstinent raste gotovo dva puta kako se nezadovoljstvo ispitanika politikom povećava.

Sličan učinak ima i varijabla koja mjeri dob ispitanika, gdje se vjerojatnost glasanja za stare stranke povećava za više od tri puta kako se dob ispitanika pomiče od najniže do najviše vrijednosti, pri čemu tek nešto više od 20% ispitanika koji imaju 18 godina glasa za stare stranke, dok je kod ispitanika koji imaju 88 godina taj

Slika 5. Vjerojatnost glasanja za stare stranke, glasanja za nove stranke i apstinencije od sudjelovanja na izborima

udio 70%. Istovremeno, vjerojatnost glasanja za nove stranke smanjuje se s razine od oko 25% na tek nešto više od 10%. Vjerojatnost pak da će ispitanik biti izborni apstinent smanjuje se od nešto više od 50% za ispitanike koji imaju 18 godina do malo ispod 20% za najstarije ispitanike.

Kretanje od najniže do najviše razine percepcije vlastite političke efikasnosti smanjuje gotovo za pola vjerojatnost da će ispitanik biti izborni apstinent. Istovremeno, vjerojatnost glasanja za stare stranke raste od gotovo 30% do gotovo 50% kako se ispitanik pomiče od najniže do najviše vrijednosti te varijable. Vjerojatnost

glasanja za nove stranke raste bitno slabije kako raste percepcija vlastite političke efikasnosti. Međutim, slabiji učinak te varijable na nove stranke može se djelomično objasniti nalazom iz prethodne analize da se vjerojatnost glasanja za Most smanjuje kako raste percepcija osobne političke efikasnosti. To čini birače Mosta sličnijima izbornim apstinentima u ovom pogledu i umanjuje učinak te varijable na kategoriju koja uključuje sve birače novih stranaka.

Što se političke informiranosti tiče, učinak te varijable najizraženiji je kod izbornih apstinenta, kojima se vjerojatnost sudjelovanja na izborima smanjuje za otprilike četvrtinu kako se smanjuje razina političke informiranosti ispitanika. Za birače starih i novih stranaka učinci te varijable nisu toliko izraženi.

Zaključak

Ukupna slika koja proizlazi iz ove analize pokazuje da rascjepi oblikovani oko političkih identiteta utemeljenih na odnosu prema religiji, tradiciji i povijesti i dalje igraju značajnu ulogu u hrvatskom stranačkom sustavu, i to prije svega u razlikovanju stranaka ljevice i desnice, koje su izvorno i nastale mobilizirajući taj rascjep (Henjak, Zakošek i Čular, 2013). Birači novih stranaka također se međusobno razlikuju po svom odnosu prema povijesti te ulozi religije i tradicije u društvu, odnosno u značajnoj se mjeri uklapaju u političke identitete ljevice i desnice. Međutim, osim kod birača Domovinskog pokreta, odnos prema povijesti nema toliko značajnu ulogu u oblikovanju izbornog ponašanja birača ostalih novih stranaka. S druge strane, odnos prema ulozi religije i tradicionalnih vrijednosti u društvu ima znatno veću snagu u objašnjavanju razlika između birača novih stranaka.

Uz dobne razlike (birači novih stranaka i apstinenti bitno su mlađi od birača starih stranaka), najvažniji čimbenik koji utječe na vjerojatnost da će ispitanici glasati za nove stranke ili ne izaći na izbore jest odnos birača prema političkim elitama i načinu na koji funkcionira politički sustav u Hrvatskoj. Ostale varijable nemaju tako jednoznačan učinak na ponašanje birača novih stranaka. Međutim, iz analize se mogu nazrijeti razlike u strukturi podrške novim strankama. Tako se birači Domovinskog pokreta razlikuju od birača Mosta po utjecaju odnosa prema povijesti na njihovo biračko ponašanje, ali i po tome što su birači Domovinskog pokreta znatno skloniji ekonomskom protekcionizmu od birača Mosta. U odnosu prema ekonomiji birači Mosta manje su izloženi ekonomskom riziku i manje su skloni ekonomskom protekcionizmu od birača ostalih novih stranaka. Istovremeno, vjerojatnost glasanja za Most raste kako ispitanik postaje bliži ekonomskom liberalizmu. Također, birači Mosta imaju nižu percepciju osobne političke efikasnosti i skloniji su polariziranom tipu politike. Birači Možemo! pak imaju liberalne stavove na sociokulturnoj dimenziji, skloni su ekonomskom protekcionizmu te su skloni imati pozitivniju percepciju vlastite mogućnosti utjecaja na politiku od birača ostalih novih stranaka. Birači

Centra razlikuju se od birača ostalih novih stranaka po tome što dob i nezadovoljstvo politikom nisu značajno povezani s podrškom tim strankama. Također, birači tih stranaka obrazovaniji su i uglavnom zaposleni u privatnom sektoru.

Uz i dalje prisutnu dominaciju sociokulturnih vrijednosti u politici, socio-ekonomski položaj pojedinca i različiti stavovi o ulozi države i tržišta u ekonomiji i dalje nemaju značajnu ulogu u oblikovanju biračkog ponašanja. Ipak, ekonomski protekcionizam koji uključuje zaštitu od tržišnih rizika, strane konkurencije, pa i potencijalno predatorske države (vidi Henjak i Vuksan Ćusa, 2019) varijabla je koja značajno razlikuje birače HDZ-a i Mosta s jedne te birače Domovinskog pokreta, SDP-a i Možemo! s druge strane. Također, birači Mosta nisu skloni protekcionističkim politikama i podržavaju veću ulogu tržišta u ekonomiji, što ih u smislu ekonomskih stavova vjerojatno čini najkonzistentnijom biračkom skupinom u hrvatskom političkom prostoru, a Mostu iz perspektive političke potražnje daje profil konzervativne stranke. Ipak, iako je ukupno gledajući utjecaj ekonomskih stavova i socioekonomskog statusa donekle izraženiji nego prije, i dalje je ukupan supstantivni utjecaj tih varijabli na biračko ponašanje značajno slabiji od utjecaja sociokulturnih stavova i vrijednosti.

Izborni apstinenti, koji su kao pojedinačna skupina daleko najbrojniji na parlamentarnim izborima 2020. godine, primarno se od ostalih birača razlikuju po vlastitoj percepciji mogućnosti utjecaja na politiku i razini političke informiranosti, što je u stanovitoj mjeri vjerojatno i refleksija razine njihova interesa za politiku. S obzirom na odnos prema politici, izborni apstinenti više su potencijalni birači novih nego starih stranaka, ali njihova mobilizacija zahtijevala bi promjenu njihova odnosa prema politici, odnosno njihove percepcije da mogu utjecati na politiku.

Ukupna slika koja se može steći iz ove analize jest da, u pogledu političke potražnje, parlamentarni izbori održani 2020. godine predstavljaju još jedan korak prema transformaciji hrvatskog stranačkog sustava i donekle strukture sociostrukturnih rascjepa na kojoj se temelji. Od stranaka koje su nastale u vrijeme uspostave višestranačkog sustava izborno relevantni ostali su samo HDZ i SDP, i regionalno IDS. Istovremeno, nove stranke koje su nastale u posljednjem desetljeću uvelike su se uklopile u tradicionalne političke rascjepe, a primarno se od starih stranaka razlikuju po svojem odnosu prema politici. Odnos prema politici, međutim, nije varijabla koja može kreirati trajni rascjep između birača starih i novih stranaka ako su ideološki bliske po sociokulturnim i ekonomskim stavovima. Stoga s vremenom, ako se nove stranke institucionaliziraju i postanu stabilan element stranačkog sustava, možemo očekivati smanjivanje razlika među njima, a posebno razlika koje se temelje na dobi i odnosu prema politici, te veću fluktuaciju birača između stranaka koje imaju slične ideološke i političke profile.

LITERATURA

- About-Chadi, T. i Hix, S. (2021) "Brahmin Left versus Merchant Right? Education, class, multiparty competition, and redistribution in Western Europe", *British Journal of Sociology*, 72 (1), str. 79-92. DOI: <https://doi.org/10.1111/1468-4446.12834>
- Allen, T. (2017) "Exit to the right? Comparing far right voters and abstainers in Western Europe", *Electoral Studies*, 50 (6), str. 103-115. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.electstud.2017.09.012>
- Czeżnik, M., Żerkowska-Balas, M. i Kotnarowski, M. (2013) "Voting as a habit in new democracies – Evidence from Poland", *Communist and Post-Communist Studies*, 46 (1), str. 95-107. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.postcomstud.2012.12.014>
- Čular, G., i Šalaj, B. (2019) "Kritički građani ili nezadovoljni autokrati? Potpora demokraciji u Hrvatskoj 1999-2018", *Anali Hrvatskog politološkog društva*, 16 (1), str. 7-26. DOI: <https://doi.org/10.20901/an.16.01>
- Elkjær, M., i Iversen, T. (2020) "The Political Representation of Economic Interests: Subversion of Democracy or Middle-Class Supremacy?", *World Politics*, 72 (2), str. 254-290. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0043887119000224>
- Engler, S. (2016) "Corruption and Electoral Support for New Political Parties in Central and Eastern Europe", *West European Politics*, 39 (2), str. 278-304. DOI: <https://doi.org/10.1080/01402382.2015.1084127>
- Engler, S., Pytlas, B. i Deegan-Krause, K. (2019) "Assessing the diversity of anti-establishment and populist politics in Central and Eastern Europe", *West European Politics*, 42 (6), str. 1310-1336. DOI: [10.1080/01402382.2019.1596696](https://doi.org/10.1080/01402382.2019.1596696)
- Gethin, A., Martínez-Toledano, C. i Piketty, T. (2022) "Brahmin Left Versus Merchant Right: Changing Political Cleavages in 21 Western Democracies, 1948–2020", *The Quarterly Journal of Economics*, 137 (1), str. 1-48. DOI: <https://doi.org/10.1093/qje/qjab036>
- Glaurdić, J. i Vuković, V. (2016) "Voting after war: Legacy of conflict and the economy as determinants of electoral support in Croatia", *Electoral Studies*, 42 (2), str. 135-145. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.electstud.2016.02.0127>
- Goerres, A. (2007) "Why are Older People More Likely to Vote? The Impact of Ageing on Electoral Turnout in Europe", *British Journal of Political Research*, 9 (1), str. 91-121. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1467-856X.2006.00243.x>
- Grbeša, M. i Šalaj, B. (2018) *Dobar, loš ili zao? Populizam u Hrvatskoj*. Zagreb: TIM Press.
- Grdešić, M. (2013) "Prostorna analiza 'crvene' i 'crne' Hrvatske: eksplorativna studija", *Politička misao*, 50 (1), str. 183-203.
- Grdešić, M. (2021) "Crvena i crna Hrvatska u dugoročnoj perspektivi", *Anali Hrvatskog politološkog društva*, 18 (1), str. 21-53. DOI: <https://doi.org/10.20901/an.18.08>

- Grdešić, M. (2022) "Tko podržava uvođenje poreza na nekretnine u Hrvatskoj?", *Društvena istraživanja*, 31 (3), str. 493-515. DOI: <https://doi.org/10.5559/di.31.3.06>
- Grönlund, K. i Setälä, M. (2007) "Political Trust, Satisfaction and Voter Turnout", *Comparative European Politics*, 5 (4), str. 400-422. DOI: <https://doi.org/10.1057/palgrave.cmp.611011003>
- Hanley, S. i Sikk, A. (2016) "Economy, corruption or floating voters? Explaining the breakthroughs of anti-establishment reform parties in eastern Europe", *Party Politics*, 22 (4), str. 522-533. DOI: <https://doi.org/10.1177/1354068814550438>
- Haughton, T. i Deegan-Krause, K. (2015) "Hurricane Season: Systems of Instability in Central and East European Party Politics", *East European Politics and Societies*, 29 (1), str. 61-80. DOI: <https://doi.org/10.1177/0888325414566072>
- Henjak, A. (2007) "Values or interests: Economic Determinants of Voting Behaviour in the 2007 Croatian Parliamentary Elections", *Politička misao*, 44 (1), str. 71-90.
- Henjak, A. (2011) "Stranačka identifikacija i granice stranačke mobilizacije u Hrvatskoj nakon 2000. godine", *Političke perspektive*, 1 (1), str. 29-55.
- Henjak, A. (2017) "Lojalnost, glas ili izlazak: izborna participacija i potpora novim strankama u Hrvatskoj", *Analiza Hrvatskog politološkog društva*, 14 (1), str. 79-103. DOI: <https://doi.org/10.20901/an.14.04>
- Henjak, A. (2018) "Nose li parlamentarni izbori 2015. i 2016. godine promjenu političkih rascjepa u Hrvatskoj?", *Društvena istraživanja*, 27 (3), str. 383-406. DOI: <https://doi.org/10.5559/di.27.3.01>
- Henjak, A. i Vuksan Čusa, B. (2019) "Interesi ili nešto drugo? Ekonomski stavovi i njihova utemeljenost u društvenoj strukturi u Hrvatskoj", *Revija za sociologiju*, 49 (1), str. 37-60. DOI: <https://doi.org/10.5613/rzs.49.1.2>
- Henjak, A., Zakošek, N. i Čular, G. (2013) "Croatia" u Berglund, S. i dr. (ur.) *Handbook of Political Change in Eastern Europe*. Chentelham: Edward Elgar, str. 443-480.
- Hopkin, J. (2020) *Anti-System Politics: The Crisis of Market Liberalism in Rich Democracies*. Oxford: Oxford University Press.
- Hopkin, J. i Blyth, M. (2019) "The Global Economics of European Populism: Growth Regimes and Party System Change in Europe", *Government and Opposition*, 54 (2), str. 193-225. DOI: <https://doi.org/10.1017/gov.2018.43>
- Iversen, T. i Soskice, D. (2019) *Democracy and Prosperity: Reinventing Capitalism through a Turbulent Century*. Princeton: Princeton University Press.
- Jensen, C. i Jespersen, B.B. (2017) "To have or not to have: Effects of economic inequality on turnout in European democracies", *Electoral studies*, 45 (1), str. 24-28. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.electstud.2016.11.009>
- Jou, W. (2010) "Continuities and changes in left-right orientations in new democracies: The cases of Croatia and Slovenia", *Communist and Post-Communist Studies*, 43 (1), str. 97-113. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.postcomstud.2010.01.007>

- Jung, D.-J. (2017) "Irrationalizing the rational choice model of voting: The moderating effects of partisanship on turnout decisions in Western and postcommunist democracies", *Electoral Studies*, 50 (1), str. 26-38. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.electstud.2017.09.005>
- Karp, J. i Banducci, S. (2008) "Political Efficacy and Participation in Twenty-Seven Democracies: How Electoral Systems Shape Political Behaviour", *British Journal of Political Science*, 38 (2), str. 311-334. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0007123408000161>
- Kitschelt, H. i Rehm, P. (2014) "Occupations as a Site of Political Preference Formation", *Comparative Political Studies*, 47 (12), str. 1670-1706. DOI: <https://doi.org/10.1177/0010414013516066>
- Kitschelt, H. i Rehm, P. (2022) "Polarity Reversal: The Socioeconomic Reconfiguration of Partisan Support in Knowledge Societies", *Politics & Society*, 51 (4), str. 520-566. DOI: <https://doi.org/10.1177/00323292221100220>
- Letki, N. (2004) "Socialization for Participation? Trust, Membership and Democratization in East-Central Europe", *Political Research Quarterly*, 57 (4), str. 665-679. DOI: <https://doi.org/10.2307/3219827>
- Perišin, T., Henjak, A., Kanižaj, I., Kovačević, P., Lechpammer, S. i Oblak, D. (2021) *Istraživanje percepcije javnosti o medijima i medijskom sadržaju – Što publika želi? JOURLAB – Istraživački novinarski laboratorij. Fakultet političkih znanosti.* <https://zagrebnewslab.eu/jourlab/sto-publika-zeli/>
- Pop-Eleches, G. (2010) "Throwing Out the Bums: protest voting and anti-establishment parties after communism", *World Politics*, 62 (2), str. 221-260. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0043887110000043>
- Raos, V. (2019) "Ideology, Partisanship, and Change: Voter Profiles of Main Political Parties in Croatia", *Croatian Political Science Review*, 56 (3-4), str. 7-28. DOI: <https://doi.org/10.20901/pm.56.3-4.01>
- Raos, V. (2020) "Struktura rascjepa i parlamentarni izbori u Hrvatskoj 2020. u doba pandemije", *Analiza Hrvatskog politološkog društva*, 17 (1), str. 7-30. DOI: <https://doi.org/10.20901/an.17.01>
- Raos, V. i Maldini, P. (2023) "Socijaldemokracija u Hrvatskoj: ideološka samoidentifikacija i biračke preferencije", *Politička misao*, 60 (1), str. 7-28. DOI: <https://doi.org/10.20901/pm.60.1.01>
- Schwander, H. i Häusermann, S. (2013) "Who is in and who is out? A risk-based conceptualization of insiders and outsiders", *Journal of European Social Policy*, 23 (3), str. 248-269. DOI: <https://doi.org/10.1177/0958928713480064>
- Schwartz, H. M. (2022) "Intellectual property, technocrats and the labour share of production", *Competition & Change*, 26 (3-4), str. 415-435. DOI: <https://doi.org/10.1177/1024529420968221>

- Sorić, P., Henjak, A. i Čizmešija, M. (2023) "The decoupling of government sentiment and the macroeconomy in a highly polarised political setting", *East European Politics*, 39 (3), str. 523-553. DOI: 10.1080/21599165.2023.2164851
- Stanley, B. i Czeźnik, M. (2022) "Uninformed or informed populists? The relationship between political knowledge, socio-economic status and populist attitudes in Poland", *East European Politics*, 38 (1), str. 43-60. DOI: 10.1080/21599165.2021.1876676
- Vuksan-Ćusa, B. (2023) "Populist attitudes in Croatia: first analysis with notes on conceptualisation and measurement", *Politics in Central Europe*, 19 (1), str. 145-173. DOI: <https://doi.org/10.2478/pce-2023-0007>
- Vuksan-Ćusa, B. i Raos, V. (2021) "Dijete u vremenu: Dob i biračko ponašanje u Hrvatskoj", *Političke perspektive*, 11 (1), str. 7-38. DOI: <https://doi.org/10.20901/pp.11.1.01>
- Vuksan-Ćusa, B. i Henjak, A. (2022) "Povjerenje u institucije i stavovi o ekonomiji: Istraživanje njihove povezanosti u Hrvatskoj", *Anali Hrvatskog politološkog društva*, 19 (1), str. 7-40. DOI: <https://doi.org/10.20901/an.19.04>
- Zagorski, P. i Santana, A. (2021) "Exit or Voice: Abstention and Support for Populist Radical Right Parties in Central and Eastern Europe", *Problems of Post-Communism*, 68 (4), str. 264-278. DOI: <https://doi.org/10.1080/10758216.2021.1903330>
- Zakošek, N. i Čular, G. (2004) "Croatia" u: Berglund, S. i dr. (ur.) *Handbook of Political Change in Eastern Europe*. Cheltenham: Edward Elgar, str. 451-492.
- Zaslove, A., Geurkink, B., Jacobs, K. i Akkerman, A. (2021) "Power to the people? Populism, democracy, and political participation: a citizen's perspective", *West European Politics*, 44 (4), str. 727-751. DOI: 10.1080/01402382.2020.1776490

Andrija Henjak, Goran Čular

OLD CLEAVAGES AND NEW PARTIES: THE ANALYSIS
OF VOTING BEHAVIOR IN 2020 ELECTIONS IN CROATIA

Summary

Parliamentary elections in 2020 brought new political parties in Croatia, but this now encompassed the whole political spectrum. Using survey data, the article aims to identify sources of electoral support for new parties and how they relate to traditional political cleavages. The article finds that voters of the new parties differ from voters of the old parties primarily in how they perceive politics, and are also younger. At the same time, voters of the new parties on the left and the right are very similar to voters of the old left and right parties, respectively, pointing to still dominant role of the cleavages based on relation

to history, religion and tradition. In the second step, the analysis also includes non-voters and finds that voters of the new parties and abstainers are similar in how they see politics, but abstainers feel much less confident about their ability to influence political events.

Keywords: Political Parties, Voters, Cleavages, Party Competition, Participation, Croatia, 2020 Elections

Andrija Henjak je izvanredni profesor na Fakultetu političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu. E-mail: ahenjak@fpzg.hr

Goran Čular je redoviti profesor na Fakultetu političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu. E-mail: gcular@fpzg.hr